

Turystyka w środowisku muraw kserotermicznych

Tourism in xerothermic grasses environment

Tomasz Grabowski

Zakład Geookologii, WGiSR
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 30, 00-927 Warszawa
grabiec@uw.edu.pl

Abstract. The Poniż region is famous for xerothermic grasses – the real botanical curiosities in Poland. Protected grasslands are usually avoided by tourist routes. The conservation philosophy of grasslands is not working. Lack of money and the mentality of the local population are the prosaic reasons. Admission of normal tourist activity is one of the alternative ways of preserve xerothermic grasses. The author suggests this approach for a specific grassland, located in Pińczów, which is not yet covered by the reserve protection.

Słowa kluczowe: murawa kserotermiczna, Poniż, turystyka, alternatywne metody ochrony

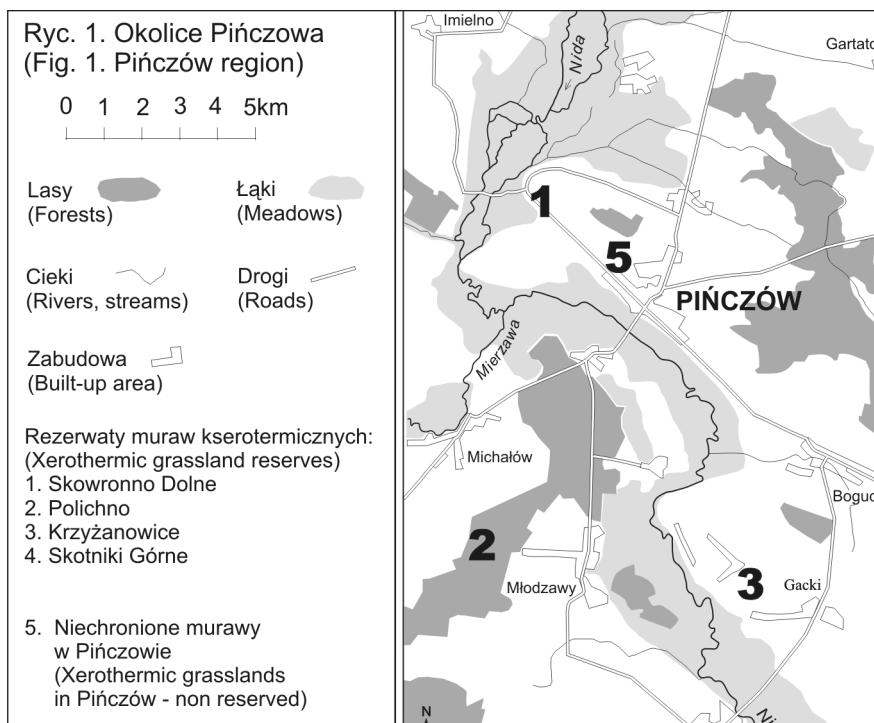
Key words: xerothermic grass, Poniż region, tourism, alternative protection methods

Celem pracy jest pokazanie, że turystyka może stać się czynnikiem sprzyjającym zachowaniu niektórych typów zbiorowisk roślinnych.

W regionie Poniż wspaniałymi unikatami botanicznymi są murawy kserotermiczne, przypominające naturalne formacje stepowe południowo-wschodniej części Europy. Zgodnie z klasyfikacją fitosocjologiczną, murawy kserotermiczne należą do klasy Festuco-Brometa. W Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej jej reprezentantem jest rząd Festucetalia – czyli kontynentalne murawy stepowe. W obrębie Festucetalia wyróżniane są trzy podstawowe związki: murawy naskalne Seslerio-Festucion, step kwiatny Cirsio-Brachypodion oraz wybitnie sucholubny step ostnicowy Festuco-Stipion (Matuszkiewicz, 2001). Zainteresowanie autora skupia się głównie wokół stepu kwiatnego oraz sucholubnego stepu ostnicowego. Murawy kserotermiczne są w Polsce zbiorowiskami astrefowymi, których istnienie stanowi efekt współwystępowania szeregu specyficznych cech związanych z siedliskiem, topoklimatem oraz sposobem gospodarowania. Do specyficznych cech siedliskowych należą m.in.: małe zasoby wodne, duża ilość wapnia w podłożu, obojętny odczyn gleby. Specyficzną formą gospodarowania wpływającą na kształtowanie muraw jest ekstensywna gospodarka pasterska, niekiedy dodatkowo koszenie i wypalanie. Wymienione formy gospodarowania uniemożliwiają procesom sukcesji wtórnej przekształcenie muraw w ciepłolubne zbiorowiska zaroślowe, a następnie zbiorowisko leśne w rodzaju świetlistej dąbrowy lub gądu, a nawet buczyny. Murawy kserotermiczne mogą być traktowane jako zbiorowiska klimaksowe tylko w wyjątkowych przypadkach niektórych muraw naskalnych i sucholubnych stepów ostnicowych.

Murawy kserotermiczne na Poniżu (ryc. 1) w wielu przypadkach są objęte ochroną rezerwatową. Występuje tutaj 8 rezerwatów muraw kserotermicznych: Skowronno Dolne, Polichno, Krzyżanowice, Skotniki Górne, Skorocice, Winiary Zagojskie, Przęślin, Góry Wschodnie. Planowane jest założenie dalszych. Rezerваты pozostają

najczęściej własnością Skarbu Państwa, ewentualnie w jednostkowych przypadkach Polskiej Akademii Nauk lub Skarbu Państwa w zarządzie Lasów Państwowych. Murawy kserotermiczne umieszczono w Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 pod kodem 6210. Na Podidziu połowa wymienionych rezerwatów muraw kserotermicznych wchodzi w skład Specjalnego Obszaru Ochrony Siedlisk PLH 260003 Ostoja Nidziańska.

Szlaki turystyczne na Podidziu – niebieski, zielony i czerwony omijają murawy kserotermiczne, zawdzięczając swoje wytyczenie głównie punktom historyczno-architektonicznym, a więc miejscom bitew, kościołom, zamkom itp. Wyjątkiem jest rezerwat w Skorocicach o statusie rezerwatu zarówno florystycznego, jak i przyrody nieożywionej – główną atrakcją stanowią tam oryginalne formy krasu gipsowego. Pozostawienie muraw kserotermicznych na uboczu szlaków turystycznych jest wyrazem, może nie braku zainteresowania nimi, ale traktowania ich jako obiektów drugiej kategorii – mniej atrakcyjnych dla zwyczajnego turysty. W pewnej mierze jest to też forma tradycyjnej ochrony, nie dopuszczającej swobodnego odwiedzania obiektów chronionych. Murawy kserotermiczne objęte ochroną rezerwatową stały się terenami „obcymi”. Interesują tylko turystów zapaleńców oraz naukowców. Podniszczone, małe rezerwatowe tabliczki jeśli nie zniechęcają, to na pewno nie zachęcają do uważnego czytania. Brakuje informacji ułatwiających turystom dotarcie do omawianych obiektów. Ochrona rezerwatowa spowodowała zakaz oraz zanik tradycyjnych, ekstensywnych form wypasu, okresowego koszenia i oczywiście sporadycznego wypalania. Skutkiem tej sytuacji jest zarastanie, będących najczęściej zbiorowiskami nieklimaksowymi, muraw kserotermicznych. W wyniku zachodzenia procesów sukcesji wtórnej, na murawach pojawiają się zielne gatunki niekserotermiczne, krzewy i drzewa (Michalik 1990). Działania skutecznie zatrzymujące sukcesję wtórną, które powinny być wykonywane w ramach ochrony czynnej muraw, były wielokrotnie pozytywnie testowane na różnych powierzchniach doświadczalnych (Bąba 2003). Do działań tych należą głównie specjalistyczne koszenie i przycinanie krzaków przeprowadzane w odpowiedniej porze roku i w odpowiedni sposób (Barańska, Jermaczek 2008). Niestety brak pieniędzy sprawia, że w większości rezerwatów Podidzia zabiegi te nie są realizowane. W trudnej dla przetrwania muraw kserotermicznych sytuacji zaczyna pojawiać się akceptacja różnych pragmatycznych działań, traktowanych dawniej jako niedopuszczalne. Rozważane jest stosowanie w rezerwach metod kontrolowanego wypalania, jako czynnika zachowującego murawy, oczywiście przy spełnieniu wielu rygorów określających moment wypalania, jego powierzchnię, częstotliwość oraz sposób kontroli. Zmiana nastawienia jest efektem analizy skutków przypadkowych pożarów

małych fragmentów muraw kserotermicznych. Mogą one, w wymiarze wieloletnim, wręcz pomóc w zachowaniu cennych gatunków czy całych zbiorowisk. Tak było z sierpikiem różnolistnym (*Serratula lycopifolia*) w rezerwacie Skorocice (Perzanowska, Kujawa-Pawlaczyk 2004). Niestety kontrolowane wypalanie jest, z przyczyn czysto finansowych, równie trudne do wprowadzenia w życie, jak kontrolowane koszenie i wypas.

Osobliwość wśród muraw Poniidzia stanowią, nie objęte jeszcze ochroną i łatwo dostępne, murawy kserotermiczne położone w północno-zachodniej części Pińczowa. Lokalizacja geograficzna – blisko miasta, oraz przyrodnicza – strome, ciepłe stoki okazałej formy Garbu Pińczowskiego, powodują weekendowe odwiedzanie tych miejsc przez mieszkańców Pińczowa. Wykorzystywane są one również sporadycznie do treningu kolarstwa górskiego. Coraz powszechniejszą formą sportu tutaj spotykaną staje się lotniarstwo. Lotniarze wykorzystują silne prądy wznoszące, powstające nad szybko nagrzewającymi się południowymi, wapiennymi stokami, porośniętymi przez murawy kserotermiczne. Murawy w Pińczowie są miejscami specyficznymi własnościowo. Część stanowi własność prywatną. Reszta jako tereny pokopalniane, należy do Skarbu Państwa, będącego posiadaczem samoistnym lub do Wspólnoty Gruntów Pińczów. W dyskusjach na temat ochrony opisywanych powierzchni stale pojawia się wątek konieczności ustanowienia kolejnego rezerwatu chroniącego murawy kserotermiczne. Dla muraw nie objętych ochroną rezerwatową najlepszym sposobem utrzymania przy życiu jest rolnicze użytkowanie jako trwały użytek zielony. Program rolnośrodowiskowy PROW 2007-2013 w ramach pakietów 4 i 5 – „Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych” oraz wariantów 4.5 i 5.5 – „Murawy ciepłolubne” przewiduje płatności wynoszące 1200-1380 zł/ha/rok w zamian za użytkowanie pastwiskowe lub kośne obwarowane ściśle określonymi warunkami. Niestety upadek hodowli na Poniidziu oraz ogólnie znane zmiany w rolnictwie w ostatnich 20 latach powodują brak zainteresowania tego typu działalnością na murawach kserotermicznych. Stają się one w ten sposób klasycznymi nieużytkami.

Dyskusja

Znalezienie skutecznych metod zachowania muraw kserotermicznych jest ważnym problemem ochrony środowiska przyrodniczego na Poniidziu. Wydaje się, że wobec niebezpieczeństwa powolnego zanikania muraw kserotermicznych, należy zastanowić się nad częściową rezygnacją z tradycyjnych, teoretycznie całkowicie słusznych, lecz w praktyce nie sprawdzających się metod ochrony i wypróbować inne, choćby najbardziej kontrowersyjne, formy działań. Jedną z nich jest dopuszczenie ruchu turystycznego, swobodnego lub ograniczonego, na obszarze muraw. Wymaga to zasadniczej zmiany dotychczasowego spojrzenia na ochronę obiektów z nieklmaksowymi zbiorowiskami roślinnymi. Ale jeśli celem ma być zachowanie konkretnego obiektu, nie zaś pozostawanie w zgodzie z dotychczas obowiązującymi kanonami, to dlaczego nie mielibyśmy sprawdzić w jednostkowych przypadkach, realnych skutków alternatywnych działań „konserwujących” murawy.

Pojawia się tutaj od razu szereg pytań:

1. Czy ruch turystyczny może być zorganizowany „nieliniowo”?
2. Czy wydeptywanie może być alternatywą dla koszenia lub spasanania?
3. Czy realne jest monitorowanie i aktywne kształtowanie ruchu turystycznego, tak aby szybko reagować na ewentualne jego negatywne skutki (zbyt silna, ale też zbyt słaba „penetracja turystyczna”)?
4. Czy realne jest wzbudzenie zainteresowania wśród lokalnej ludności ochroną muraw, polegającą na „braku tradycyjnej ochrony”?
5. Czy realne jest uatrakcyjnienie finansowe programu rolnośrodowiskowego PROW 2007-2013 dla muraw kserotermicznych i połączenie go ze swobodną „penetracją turystyczną” muraw?

Na wszystkie z postawionych pytań można odpowiedzieć „życzeniowo” – tak. Jednak, w oczywisty sposób, odpowiedzi te muszą być zweryfikowane przez życie.

Wnioski

Murawy kserotermiczne w północno-zachodniej części Pińczowa są obiektami jeszcze niechronionymi. Uważam, że nie należy obejmować ich ochroną rezerwatową, aby nie powtórzyć kłopotów związanych z innymi murawami Poniidzia, na których wprowadzono taką ochronę. Nie powinno się też ograniczać ich dostępności.

Niech będą poligonem doświadczalnym dla alternatywnego sposobu postępowania z nimi. Jeśli uznane metody nie są, z różnych powodów, w praktyce stosowane, to naprawdę warto, przynajmniej w jednym przypadku, zastosować inne podejście. Niewiele ryzykujemy, ponieważ rzeczywistą alternatywą jest najczęściej powolny zanik muraw kserotermicznych.

Literatura

- Barańska K., Jermaczek A., 2008. Poradnik utrzymania i ochrony siedliska przyrodniczego 6210 – murawy kserotermiczne. (Wykonano na zlecenie Ministerstwa Środowiska). Klub Przyrodników Świebodzin.
- Bąba W., 2003. Ekologiczne podstawy ochrony aktywnej i kształtowania ekosystemów muraw kserotermicznych w Ojcowskim Parku Narodowym i otulinie. Prądnik. Prace Muz. Szafera, t.13.
- Matuszkiewicz W., 2001. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. PWN, Warszawa.
- Michalik S., 1990. Sukcesja wtórna półnaturalnej murawy kserotermicznej *Origano-Brachypodietum* w latach 1960-1984 wskutek zaprzestania wypasu w rezerwacie Kajasówka. Prądnik. Prace Muz. Szafera, t.2.
- Perzanowska J., Kujawa-Pawlaczyk J., 2004. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. In: tom 3, Murawy, łąki, ziólorośla, wrzosowiska, zarośla. In: rozdział: Murawy kserotermiczne, Ministerstwo Środowiska, Warszawa.